

Η συντήρηση νυφικού φορέματος του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος: Αναθεωρώντας παλαιές τεχνικές και υλικά που σημαδεύουν τη μουσειακή πορεία ενός αντικειμένου

Εισαγωγή

Η ανακοίνωση αυτή παρουσιάζει τη μελέτη και τη συντήρηση ενός μεταξωτού και χρυσοκέντητου νυφικού φορέματος του 19ου αιώνα από το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, το οποίο είχε «συντηρηθεί» στο παρελθόν με τεχνικές ολικής συγκόλλησης και όχι μόνο. Η προχωρημένη διάβρωση που παρουσίαζε το αντικείμενο λόγω μακροχρόνιας έκθεσης σε μη κατάλληλες συνθήκες, οι παλαιές επεμβάσεις που επιβάρυναν την κατάσταση διατήρησής του αλλά και η μοναδικότητά του για τη συλλογή του Μουσείου μάς οδήγησαν σε εργασίες αναστροφής της παλαιότερης «συντήρησης», με στόχο τη σταθεροποίηση της κατάστασης διατήρησής του.

Η περίοδος της συντήρησης αποδείχθηκε εξαιρετικά ενδιαφέρουσα δίνοντάς μας την ευκαιρία να ανακαλύψουμε κατασκευαστικά στοιχεία που ήταν άγνωστα μέχρι τότε, αλλά και στοιχεία που σχετίζονται με τις μετατροπές που είχε υποστεί στην προηγούμενη επέμβαση. Η αναστροφή των παλαιών εφαρμογών συντήρησης ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα και απαιτητική λόγω του ότι το ύφασμα βρισκόταν σε προχωρημένο βαθμό διάβρωσης σε ορισμένα σημεία και τα υλικά που είχαν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν μάς ήταν άγνωστα, αφού δεν υπήρχε αρχείο για τις επεμβάσεις αυτές.

Περιγράφονται οι νέες επεμβάσεις συντήρησης που εφαρμόστηκαν και τα υλικά που επιλέχθηκαν σύμφωνα με τις νέες απαιτήσεις, όπως προέκυψαν μετά την αφαίρεση των υλικών που είχαν χρησιμοποιηθεί στην παλαιότερη επέμβαση.

Τέλος, διατυπώνονται προτάσεις για την πιθανή επανέκθεση του ενδύματος αυτού, το οποίο προσεγγίζεται από μια διαφορετική σκοπιά. Αποκλείεται ο προηγούμενος τρόπος τρισδιάστατης έκθεσης, ο οποίος αποδεδειγμένα προκάλεσε φθορές. Δίνεται έμφαση στη νέα πρόταση για μελλοντική έκθεση του ενδύματος που θα εξασφαλίζει τόσο την ανάδειξή του όσο και την επιμήκυνση της ζωής του ως μουσειακού αντικειμένου. Οι εργασίες συντήρησης εκτελέστηκαν από τη γράφουσα σε συνεργασία με τον συνάδελφο κ. Ναούμ Κοκκάλα, συντηρητή υφάσματος του Μουσείου Μπενάκη.

Το νυφικό φουστάνι του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος

Η μοναδική συλλογή του Εβραϊκού Μουσείου περιλαμβάνει πάνω από 8.000 αντικείμενα, με παλαιότερα ορισμένα υφάσματα και γαμήλια συμβόλαια του 16ου αιώνα. Ενδύματα και αντι-

18| κείμενα οικιακής χρήσης συγκροτούν την καρδιά του εθνογραφικού χαρακτήρα του Μουσείου και προσφέρουν μια ανάγλυφη εικόνα της καθημερινής ζωής στις ελληνο-εβραϊκές κοινότητες από τον 18ο μέχρι και τον 20ό αιώνα.

Το έκτο επίπεδο του μόνιμου εκθεσιακού χώρου περιλαμβάνει έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο με ζωγραφισμένη ξύλινη επένδυση, η οποία παραπέμπει στο κύριο δωμάτιο του παραδοσιακού βορειοελλαδίτικου σπιτιού, τον οντά. Συνδεδεμένο άμεσα με την οικιακή οικονομία είναι το θέμα που καλύπτει η τελευταία προθήκη της μόνιμης έκθεσης: ο κύκλος της ζωής και η καθημερινή ζωή των Ελλήνων Εβραίων, όπως διαφαίνεται μέσα από αντικείμενα οικιακού, εορταστικού και τελετουργικού χαρακτήρα. Στη θεματική αυτή ενότητα εντάσσεται το εν λόγω υφασμάτινο έκθεμα, ένα νυφικό φόρεμα από τα Γιάννενα, των αρχών του 19ου αιώνα (εικ.1), το οποίο δώρισαν οι κ.κ. Νέγρη και Καπόν (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος 2011).

Εικ. 1 (α-β). Το νυφικό φουστάνι πριν και μετά τις εργασίες συντήρησης.

Δυστυχώς, άλλες πληροφορίες για το εν λόγω έκθεμα δεν υπάρχουν στα αρχεία του Μουσείου. Παρ' όλα αυτά η μοναδικότητά του είναι δεδομένη για το Μουσείο, αφού το είχε τοποθετήσει στη μόνιμη έκθεση για πολλά χρόνια. Η κατάσταση του όμως ήταν εξαιρετικά επιβαρυνμένη και η διεύθυνση του Μουσείου αποφάσισε την απομάκρυνσή του από την έκθεση, τη συντήρησή του από εξειδικευμένο συντηρητή και πρόταση για μια νέα εκθεσιακή προσέγγιση.

Πρόκειται για ένα χρυσοκέντητο γυναικείο ένδυμα, σε βαθύ μωβ χρώμα, που χρησιμοποιήθηκε για την τελετή του γάμου. Το κυρίως ύφασμα του ενδύματος είναι μεταξωτό, ενώ τα επιμέρους τεμάχια του υφάσματος συνδέονται μεταξύ τους με ραφές στο χέρι με βαμβακερή μερσεριζέ κλωστή, όπως επιβεβαιώνεται από την ταυτοποίηση των ινών σε μικροσκόπιο διερχόμενου φωτός¹ (Koch 1963).

1. Δείγματα για ανάλυση παρελήφθησαν από φθαρμένες περιοχές του υφάσματος και των ραφών και εγκιβωτίστηκαν κατάλληλα για παρατήρηση σε μικροσκόπιο διερχόμενου φωτός. Η ταυτοποίησή τους βασίστηκε σε δείγματα αναφοράς, με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία.

Τα μεταλλικά νήματα που έχουν χρησιμοποιηθεί για το ένδυμα είναι επιχρυσωμένες αργυρές λάμες που περιστρέφονται γύρω από έναν μεταξωτό πυρήνα, όπως επιβεβαιώνει η μικροσκοπική παρατήρηση. Πρόκειται για λάμες φιλέ². Έχουν χρησιμοποιηθεί επίσης πούλιες, καθώς και ίσιο και κατσαρό τιρ τιρ, το οποίο είναι ένα λεπτότατο έλασμα που περιστρέφεται σαν ελατήριο για τη δημιουργία των συνθέσεων του φυτικού διακόσμου (Λύκειο των Ελληνίδων 2010). Η ύφανση του υφάσματος κατασκευής είναι ταφτάς. Είναι μια παραλλαγή της απλής ύφανσης που δημιουργεί ραβδώσεις από τη μια μεριά ως την απέναντι, και όπου χρησιμοποιούνται περισσότερες ίνες στημονιού παρά υφαδιού (Richards et al. 2003).

Το ύφασμα έχει υποστεί επεξεργασία μουaré, η οποία δίνει στην επιφάνειά του γυαλιστερή και κυματοειδή όψη που θυμίζει υδατόσημο ή μάρμαρο. Η τεχνική μουaré είναι ένα είδος φινιρίσματος του υφάσματος που δημιουργείται με τη χρήση κυλίνδρων πίεσης. Κατά την επεξεργασία αυτή το ύφασμα διπλώνεται με την κύρια όψη προς τα μέσα. Περνά μέσα από δύο ραβδωτούς κυλίνδρους, οι οποίοι δημιουργούν το εφέ του υδατόσημου. Η διαδικασία συμπληρώνεται με υψηλή θερμοκρασία και πίεση και το ύφασμα συνήθως υγραίνεται πριν την εφαρμογή, ενώ στο τέλος αποκτά λάμψη και γίνεται πιο μαλακό. Το οπτικό αποτέλεσμα οφείλεται στη διαφορετική ανάκλαση του φωτός από το υλικό, μια απόκλιση δηλαδή που δημιουργείται από την πίεση και την επιπεδοποίηση του στημονιού και του υφαδιού κατά τόπους (Hatch 1993).

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι τα μεταξωτά υφάσματα που έχουν υποστεί την επεξεργασία μουaré εμφανίζονται πιο ευαίσθητα από τα άλλα λόγω της καταπόνησης που έχουν υποστεί κατά το φινιρίσμα, και η επαφή τους με το νερό μπορεί να καταστρέψει το μουaré και να προκαλέσει στιγματισμό. Επομένως, η χρήση του νερού αλλά και ορισμένων οργανικών διαλυτών μπορεί να καταστρέψει το εφέ (Tímár-Balázs, Eastop 1998).

Το χρυσοκέντημα έχει δημιουργηθεί απευθείας πάνω στο μεταξωτό ύφασμα χωρίς τη χρήση εσωτερικού υποστηρικτικού υφασμάτινου υποστρώματος, όπως διακρίνεται από την πίσω πλευρά. Τα νήματα του ράμματος³ αποτελούνται από βαμβακερές και λινές ίνες και συγκρατούν τα μεταλλικά νήματα στην κύρια όψη χωρίς αυτά να περνούν στην πίσω πλευρά. Με τον ίδιο τρόπο στηρίζονται και τα επιπλέον διακοσμητικά στοιχεία, όπως οι πούλιες και τα τιρ τιρ (Θεοχάρη 1986). Επισημαίνεται ότι η μη ύπαρξη εσωτερικού υφάσματος στα σημεία του κεντήματος δεν βοηθάει στην ενίσχυση του μεταξωτού υφάσματος, το οποίο καλείται να συγκρατήσει το βάρος των μεταλλικών κεντημάτων.

Το βάρος αυτό ενισχύεται και από το γέμισμα του ανάγλυφου των χρυσοκεντημάτων με χονδρό χαρτόνι, κομμένο στο ακριβές σχήμα του φυτικού διακόσμου που αποδίδεται με το κέντημα (Λύκειο των Ελληνίδων 2010).

Η δομή του ενδύματος αναλύεται και εξηγείται από το πατρόν ραφής του που αποτελείται από 4 τεμάχια. Το τεμάχιο αρ. 1 είναι ένα συνεχές ύφασμα, το οποίο σχηματίζει το μπροστινό μέρος της φούστας και το μπούστο μπροστά και πίσω. Το τεμάχιο αρ. 2 αποτελεί το πίσω μέρος

2. Μεταλλικές λάμες από επιχρυσωμένο άργυρο, οι οποίες περιστρέφονται γύρω από οργανικό πυρήνα, στη συγκεκριμένη περίπτωση μεταξωτή κλωστή.

3. «Ράμμα» ονομάζεται η κλωστή που χρησιμοποιείται για τη στήριξη των μεταλλικών νημάτων στην επιφάνεια του κεντήματος και διαπερνά το ύφασμα.

20 | της φούστας που δημιουργεί σούρα στην πλάτη. Τα τεμάχια αρ. 3 και 4 είναι τα μανίκια, τα οποία έχουν και μανσέτες, δύο λεπτές ταινίες υφάσματος στα δύο άκρα. Τέλος, η διακόσμηση συμπληρώνεται με μεταλλική τρέσα που διατρέχει τον ποδόγυρο και έχει τοποθετηθεί στο τέλος της κατασκευής του ενδύματος. Υπάρχει η υποψία ότι πρόκειται για νεότερη προσθήκη.

Κατάσταση διατήρησης – Η προηγούμενη επέμβαση

Η κατάσταση διατήρησης του ενδύματος, μετά από τη χρήση του και τη μακροχρόνια έκθεσή του, ήταν ιδιαίτερος επιβαρυσμένη. Οι βασικές φθορές που εντοπίζονται οφείλονται κυρίως στις νεότερες επεμβάσεις που έγιναν από μη εξειδικευμένο προσωπικό συντήρησης και με ιδιαίτερος επεμβατικό τρόπο, αλλά και στις συνθήκες της μακροχρόνιας έκθεσής του στον χώρο του Μουσείου. Ο κυριότερος παράγοντας είναι βεβαίως οι ακτινοβολίες που έχουν προκαλέσει εκτεταμένη φωτοδιάβρωση, εμφανή τόσο από την αλλοίωση του χρώματος του μεταξωτού υφάσματος στην κύρια όψη του ενδύματος όσο και από τη φωτο-οξειδωση και αποδυνάμωση των ινών (εικ.1).

Οι ακατάλληλες συνθήκες έκθεσης, οι ενδογενείς παράγοντες φθοράς, όπως η επεξεργασία μουaré και το βαρύ χρυσοκέντημα, αλλά κυρίως η επιβάρυνση του αντικειμένου από την προγενέστερη χρήση και τις νεότερες επεμβάσεις έχουν επιφέρει έντονες μηχανικές καταπονήσεις και απώλειες υλικού στο κυρίως ύφασμα του ενδύματος. Η βασικότερη νεότερη επέμβαση, η οποία αποδείχθηκε καταστροφική για το βασικό δομικό στοιχείο του ενδύματος, δηλαδή το μεταξωτό ταφταδένιο ύφασμα, είναι η επικόλληση σε όλη την εσωτερική επιφάνεια του ενδύματος αλλεπάλληλων τεμαχίων από συνθετικό δίχτυ με παχύ στρώμα κόλλας (εικ. 2). Η επέμβαση αυτή έγινε για να προσδώσει μηχανική αντοχή στο ήδη αποδυναμωμένο μεταξωτό ύφασμα, αλλά και για να συμπληρώσει υπάρχουσες ήδη απώλειες, πιθανόν με σκοπό να ξαναχρησιμοποιηθεί το ένδυμα και όχι απλώς για λόγους έκθεσης. Αυτό συμπεραίνεται από μια σειρά επιπλέον μεταποιήσεων που έχουν γίνει στο ένδυμα.

Το ένδυμα είχε ζηλωθεί ολοκληρωτικά. Οι μόνες αυθεντικές ραφές που σώζονται από την αρχική κατασκευή είναι οι ραφές σύνδεσης των μανικιών στην πάνω πλευρά. Η αποσύνδεση έγινε πιθανόν για να κολληθεί ευκολότερα το δίχτυ στην εσωτερική πλευρά. Η αρχική φόδρα του ενδύματος δυστυχώς δεν σώζεται. Έχει απομακρυνθεί ολοκληρωτικά και στη θέση της είχε τοποθετηθεί νέα φόδρα από βαμβακερό τουλπάνι. Τα μανίκια και ο ποδόγυρος φοδρά-

Εικ. 2. Εσωτερική όψη της φούστας. Φαίνονται τα τεμάχια από συνθετικό δίχτυ που είχαν επικολληθεί στην επιφάνεια του υφάσματος.

ρονται από ένα άλλο βαμβακερό ύφασμα απλής ύφανσης, σε απόχρωση ώχρας. Στο ένδυμα είχαν προστεθεί και δύο εσωτερικές τσέπες που δημιουργήθηκαν από τουλπάνι στις δύο πλαϊνές ραφές. Οι τσέπες αυτές δεν υπήρχαν όταν το φουστάνι αυτό το φορούσαν ως νυφικό. Η διάβρωση της νεότερης εσωτερικής φόδρας αλλά και η προσθήκη των τσεπών μάς υποδεικνύει επιπλέον χρήση του ενδύματος αυτού πέραν του μουσειακού του ρόλου.

Η απορρόφηση της συγκολλητικής ουσίας από τις ίνες –είχε προστεθεί σε όλη την επιφάνεια του υφάσματος–, ο συνδυασμός υψηλών θερμοκρασιών στο εσωτερικό της προθήκης ή του αποθηκευτικού χώρου και η διάβρωση των ινών από τις ακτινοβολίες συνετέλεσαν στο να προκληθεί μια σειρά πολύπλοκων αντιδράσεων οξειδωσης των ινών του υφάσματος, με αποτέλεσμα την έντονη αποδυνάμωση και αποξήρανσή τους, με τάση να σπάνε στην παραμικρή επαφή (Tímár–Balázs, Eastop 1998).

Εργασίες συντήρησης – Προβληματισμοί και αποφάσεις

Η μεθοδολογία συντήρησης, που αποφασίστηκε και ακολουθήθηκε, βασίστηκε στις ανάγκες του συγκεκριμένου εκθέματος και της μέχρι τώρα πορείας του, με σκοπό τη σταθεροποίηση της κατάστασης διατήρησής του, την αποφόρτισή του από τα ξένα υλικά επέμβασης που είχαν χρησιμοποιηθεί, την ενδυνάμωση της μηχανικής αντοχής του και την παράταση όσο είναι δυνατόν της μουσειακής ζωής του.

Αρχικά απομακρύνθηκε η νεότερη φόδρα, για να έχουμε πρόσβαση στην πίσω πλευρά του υφάσματος, και αφαιρέθηκαν οι νεότερες ραφές. Οι κεντρικές ραφές των μανικιών δεν ξηλώθηκαν, γιατί αποτελούν τεκμήριο ιστορικής σημασίας για το ένδυμα, αφού είναι οι μόνες αυθεντικές που σώζονται.

Στη συνέχεια αποφασίστηκε να απομακρυνθεί το συνθετικό δίχτυ που είχε προκαλέσει όλες τις προαναφερθείσες φθορές και επιβάρυνε ανεπανόρθωτα το ύφασμα.

Πραγματοποιήθηκαν διάφορες δοκιμές διαλυτότητας του άγνωστου συγκολλητικού που είχε χρησιμοποιηθεί και καταλήξαμε ότι πρόκειται για κόλλα νιτρικής κυτταρίνης (Horie 1987). Η διάλυση του συγκολλητικού, το δίχτυ και η απομάκρυνσή του, αλλά και ο καθαρισμός των υπολειμμάτων κόλλας από την επιφάνεια του υφάσματος μας προβλημάτισαν ιδιαίτερα. Το συγκολλητικό παρουσίαζε καλή ανταπόκριση σε διάφορους διαλύτες, αλλά μαζί του διαλυόταν και το συνθετικό δίχτυ, το οποίο άφηνε υπολείμματα στην επιφάνεια του υφάσματος. Ο χρόνος παραμονής των διαλυτών στην επιφάνεια του υφάσματος είχε επίσης σημασία, γιατί, αν ήταν μεγαλύτερος από ό,τι έπρεπε, τότε η κόλλα θα απορροφιόταν περισσότερο στο εσωτερικό των ινών με αποτέλεσμα τη δημιουργία λεκέδων. Αν πάλι ο χρόνος ήταν λιγότερος, το δίχτυ δεν θα ξεκολλούσε με ευκολία και θα χρειαζόταν μηχανική τάση που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία για το ήδη καταπονημένο ύφασμα. Τέλος, κάποιοι συνδυασμοί διαλυτών κατέστρεφαν μερικώς ή ολοκληρωτικά το φινίρισμα μουαρέ.

Μετά από σειρά εκτεταμένων δοκιμών και χρησιμοποιώντας το τρίγωνο διαλυτότητας του TEAS σύμφωνα με την πολικότητα του διαλύτη, επιλέχθηκε ένα μείγμα διαλυτών ακετόνης, αιθανόλης και μεθανόλης που πληροί τις βασικές προϋποθέσεις, δηλαδή:

- Διαλύει την κόλλα
- Δεν διαλύει το τούλι

- Δεν λεκιάζει το ύφασμα μετά την εφαρμογή
- Δεν επηρεάζει την επεξεργασία μουαρέ

Η εφαρμογή έγινε με μπατονέτα (εικ. 3) με επαναλαμβανόμενες εφαρμογές, ενώ η περίσσεια του διαλύτη και του διαλυόμενου συγκολλητικού συγκεντρωνόταν σε απορροφητικό χαρτί με τη μεσολάβηση μη υφάνσιμου πολυεστερικού φιλμ (Bondina®), ώστε να αποφευχθεί ο εγκλωβισμός του χνουδιού από το βαμβάκι και το χαρτί. Η αφαίρεση του δίχτυου ήταν μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία δι-

Εικ. 3. Διαδικασία απομάκρυνσης των τεμαχίων από δίχτυ και καθαρισμού του αρχικού υφάσματος από τη συγκολλητική ουσία.

ήρκεσε περίπου έξι μήνες. Το αποτέλεσμα ήταν, βεβαίως, να απελευθερωθεί το μεταξωτό ύφασμα από το δίχτυ και το συγκολλητικό και να αποκτήσει ξανά ελαστικότητα, αλλά και να καταστεί ιδιαίτερως ευαίσθητο και εύθραυστο.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διαδικασία καθαρισμού δεν ήταν δυνατόν να αναστρέψει πλήρως την προηγούμενη επέμβαση, γιατί κάποια ποσότητα συγκολλητικού έχει απορροφηθεί από τις ίνες και έχει συνδεθεί μαζί τους χημικά. Επιπλέον, υπήρχαν σημεία του ενδύματος που ήταν τόσο πολύ καταπονημένα που η επαναλαμβανόμενη εφαρμογή καθαρισμού προκαλούσε περισσότερη καταπόνηση και αποσύνθεση της ύφανσης των ινών. Σε αυτές τις περιπτώσεις προτιμήθηκε να αφεθεί κάποια ποσότητα συγκολλητικού στην επιφάνειά τους.

Η στερέωση της αποδυναμωμένης ύφανσης αποφασίστηκε να γίνει και πάλι με τη μέθοδο της συγκόλλησης, λόγω του ότι η κατάσταση των ινών ήταν τόσο επιβαρυνμένη που οποιαδήποτε προσπάθεια τρυπήματος με βελόνα προκαλούσε θραύση και κονιορτοποίηση της ύφανσης που είχε χάσει την ελαστικότητά της. Τα αποδυναμωμένα τμήματα του ενδύματος υποστηρίχθηκαν τοπικά με μεταξωτή κρεπελίνα, η οποία βάφτηκε στο εργαστήριο με ειδικές βαφές (Lanaset CIBA) στον απαιτούμενο χρωματισμό. Η κρεπελίνα προετοιμάστηκε με μείγμα ακρυλικών συγκολλητικών (Lascaux 360 και Lascaux 498 σε περιεκτικότητα 15%).

Η συγκόλληση επιτεύχθηκε με ενεργοποίηση του συγκολλητικού με κομπρέσες εμποτισμένες με διαλύτη. Η εφαρμογή θερμότητας απορρίφθηκε εξαρχής λόγω της κατάστασης διατήρησης των ινών.

Σε ορισμένα σημεία, μετά τη στερέωση με την κρεπελίνα, έγιναν και επιπλέον ραφές τύπου couching στην κύρια όψη του υφάσματος, με μονόκλωνη μεταξωτή κλωστή, για να συγκρατήσουν καλύτερα τα λεπτότερα τεμάχια υφάσματος που είχαν τάση αποκόλλησης από την κρεπελίνα όταν δέχονταν δυνάμεις κάμψης.

Μετά τη στερέωση και αφού είχε αυξηθεί η μηχανική αντοχή του υφασμάτινου υποστρώματος, ακολούθησε ο καθαρισμός των μεταλλικών νημάτων με αισθάνση με σκοπό την ήπια απομά-

Εικ. 4. Λεπτομέρεια της λαιμόκοψης, σε ενδιάμεσο στάδιο καθαρισμού των μεταλλικών νημάτων.

κρυνση των επιφανειακών προϊόντων διάβρωσης των μετάλλων. Το αποτέλεσμα του καθαρισμού ήταν πολύ ικανοποιητικό (εικ. 4).

Τα τεμάχια του ενδύματος επανασυνδέθηκαν με απλές ραφές στο χέρι χρησιμοποιώντας δίκλινα μεταξωτά νήματα. Τα σημεία του ενδύματος που δέχονταν τις μεγαλύτερες μηχανικές τάσεις, όπως η σούρα της μέσης και οι μασχάλες, επικαλύφθηκαν προληπτικά με nylon net, τοπικά, το οποίο επίσης βάφτηκε στον ανάλογο χρωματισμό ώστε να είναι αόρατο για τον επι-

σκέπτη. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται επιφανειακή προστασία στις περιοχές που πιέζονται ή παραμορφώνονται λόγω του ίδιου του σχήματος και του βάρους του ενδύματος.

Δεν έγινε καμιά προσπάθεια συμπλήρωσης των απωλειών του υφάσματος με νέο ύφασμα, γιατί κρίθηκε ότι η προσθήκη νέων υφασμάτων συμπλήρωσης θα αύξανε κατά τόπους το βάρος και θα επιβάρυνε κι άλλο τις ευαίσθητες περιοχές.

Την αισθητική αποκατάσταση του ενδύματος και την εν δυνάμει συμπλήρωση των απωλειών έρχεται να καλύψει η νέα φόδρα που τοποθετήθηκε για τις ανάγκες του ενδύματος. Για τη φόδρα χρησιμοποιήθηκε μεταξωτό ύφασμα απλής ύφανσης, Habotai (φουλάρι), το οποίο βάφτηκε στο εργαστήριο στον ανάλογο χρωματισμό. Κόπηκε και ράφτηκε σύμφωνα με το πατρών και τοποθετήθηκε με δίκτυο ραφών στο εσωτερικό του ενδύματος, αφήνοντας ελεύθερο τον ποδόγυρο και τις μανσέτες, ώστε να έχει ελεύθερη κίνηση προς τα κάτω και προς τα έξω το ύφασμα της φόδρας, χωρίς να προκαλεί επιπλέον πιέσεις στο ένδυμα.

Αποτελέσματα – Συζήτηση

Το νυφικό φουστάνι, μετά τη συντήρηση, έχει βελτιωθεί σημαντικά ως προς την αισθητική, αφού έχει αποκτήσει το αρχικό του σχήμα (εικ. 1). Έχουν συμπληρωθεί αισθητικά οι απώλειές του και τα μεταλλικά νήματα έχουν αποκτήσει κάποια από την αρχική τους λάμψη (εικ. 4). Μεγάλη βελτίωση έχει επίσης επέλθει στην ελαστικότητα του υφάσματος, που προηγουμένως ήταν άκαμπτο και σκληρό λόγω της ύπαρξης του συγκολλητικού. Παρ' όλα αυτά, η μηχανική του αντοχή παραμένει ιδιαίτερος μειωμένη και η γενικότερη ευαισθησία στους περιβαλλοντικούς παράγοντες δεδομένη. Η μέθοδος συντήρησης που έχει εφαρμοστεί, η χρήση δηλαδή επιπλέον συγκολλητικών ουσιών, απαιτεί αυστηρές προδιαγραφές αποθήκευσης και έκθεσης προκειμένου να μην παρατηρηθούν αλλοιώσεις. Τα συγκολλητικά που χρησιμοποιούνται για τη συντήρηση υφάσματος, σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές, έχουν καλή συμπεριφορά στη γήρανση και δεν επηρεάζουν την ελαστικότητα του υφάσματος. Είναι όμως θερμοπλαστικά και ευαίσθητα στην υγρασία με αποτέλεσμα να συγκρατούν αιωρούμενους ρύπους στην

24 | επιφάνειά τους, όταν μαλακώνουν, και να αποδυναμώνεται η συγκολλητική τους δράση. Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, σχεδιάστηκε για το ένδυμα αυτό η λύση της μακροχρόνιας αποθήκευσης. Δεν θα πρέπει να κρεμαστεί από κρεμάστρα, αλλά να μένει σε οριζόντια θέση στο εσωτερικό ειδικού, μη όξινου, κουτιού συσκευασίας, που δημιουργήθηκε από τους συντηρητές από πλαστικό αρχαιακό ταμπλό (Corex®). Ο πάτος του επενδύθηκε από συνεχές φύλλο αφρού πολυαιθυλενίου (Ethafoam®) ώστε να εξασφαλίζει μια αντιολισθητική βάση κατά τη μετακίνησή του. Το ένδυμα υποστηρίχθηκε εσωτερικά με μπάλες μαλακού αντιόξινου χαρτιού συσκευασίας ώστε να διατηρήσει το σχήμα του (εικ. 5). Στο εσωτερικό της συσκευασίας τοποθετήθηκαν επίσης κρύσταλλοι silica gel σε θήκες από Tyvek® χωρίς να έρχονται σε επαφή με το ένδυμα, με σκοπό τη διατήρηση χαμηλών ποσοστών σχετικής υγρασίας.

Εικ. 5. Το φουστάνι στην ειδική συσκευασία για μακροχρόνια αποθήκευση.

Σε περίπτωση μελλοντικής έκθεσης, το ένδυμα δεν θα είναι πια δυνατόν να τοποθετηθεί σε τρισδιάστατο ομοίωμα. Η μηχανική αντοχή των ινών του υφάσματος είναι τόσο μειωμένη και το βάρος των χρυσοκεντημάτων τόσο μεγάλο που η τρισδιάστατη δομή του ενδύματος δεν επιτρέπει την ομοιόμορφη κατανομή του σε κατακόρυφη θέση. Επίσης, η μόνιμη έκθεση του ενδύματος αυτού θα πρέπει να αποκλειστεί, ακόμα και με τις ιδανικότερες συνθήκες. Το προχωρημένο στάδιο φωτο-διάβρωσης, στο οποίο βρίσκεται, δεν επιδέχεται πολλές ώρες έκθεσης σε ακτινοβολίες ακόμα και αν αυτές είναι απαλλαγμένες από την UV ακτινοβολία.

Προτείνεται λοιπόν μόνο η εποχιακή έκθεση του φουστανιού, σε οριζόντια θέση και υπό κλίση, τοποθετημένου σε έναν ενισχυμένο πίνακα υποστήριξης (εικ. 6). Εσωτερικά θα πρέπει να υποστηρίζεται, σε όλο του τον όγκο, από ένα ειδικά κατασκευασμένο μαξιλάρι που θα του δίνει τον απαραίτητο όγκο και θα συγκρατεί το βάρος των κεντημάτων (Flecker 2007).

Λόγω του ότι η πίσω πλευρά του ενδύματος είναι ενδιαφέρουσα, αφού ο κεντητός διάκοσμος συνεχίζεται, αυτή θα μπορεί να είναι εμφανής στον θεατή με τη δημιουργία μιας επικλινούς ακρυλικής διάφανης βάσης, στο κάτω μέρος της οποίας θα προσαρμόζεται καθρέπτης (εικ. 6).

Εικ. 6. Σχηματική αναπαράσταση του τρόπου έκθεσης που προτείνεται για το φουστάνι, με χρήση βάσης υποστήριξης και καθρέπτης.

Συμπεράσματα

Μετά το τέλος των εργασιών συντήρησης ενός παλαιότερα συντηρημένου ενδύματος, διαπιστώνουμε ότι η αναστροφή έντονων παλαιότερων επεμβάσεων συντήρησης είναι μια διαδικασία επίπονη, χρονοβόρα και απαιτητική, πολλές φορές χωρίς το άμεσα επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι επεμβάσεις συντήρησης, με τη σημερινή γνώση και ηθική της επιστήμης της συντήρησης, επιδιώκουν να σταθεροποιήσουν την κατάσταση διατήρησης του αντικειμένου και όχι να το καταστήσουν και πάλι χρηστικό ή όμορφο. Η βελτίωση της εικόνας ενός αντικειμένου προς έκθεση σε μουσειακό περιβάλλον είναι αποτέλεσμα που προκύπτει από την προσπάθεια σταθεροποίησης του αντικειμένου με τις ελάχιστες επεμβάσεις. Η ποιότητα ζωής όμως ενός συντηρημένου αντικειμένου μετά τη συντήρηση, με διασφάλιση των περιβαλλοντικών συνθηκών αλλά και του τρόπου στήριξης κατά την αποθήκευση και έκθεση, είναι αυτό που θα παρατείνει τη ζωή του στα επόμενα χρόνια.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον συνάδελφο κ. Ναούμ Κοκκάλα, συντηρητή υφάσματος του Μουσείου Μπενάκη, με τον οποίο συνεργαστήκαμε για την εκτέλεση των εργασιών συντήρησης του φουστανιού. Ευχαριστώ επίσης την κ. Ζανέτ Μπατίνου, διευθύντρια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος για την αγαστή συνεργασία μας και την εμπιστοσύνη που μας έδειξε, καθώς και τη συνάδελφο κ. Μαίρη Καπότση, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, συνεργάτιδα του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος, για τη βοήθεια σε όλο το εγχείρημα.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (2011), «Έκτο επίπεδο, καθημερινή ζωή – Ο κύκλος της ζωής», στο http://www.jewishmuseum.gr/gr/exhibitions/permanent_exhibition/sixth_level.html, (τελευταία επίσκεψη 3/2011).
- Θεοχάρη, Μ.Σ. (1986), *Εκκλησιαστικά χρυσοκενήματα*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
- Λύκειο των Ελληνίδων (2010), «Ένας μαγικός μικρόκοσμος από ίνες και χρυσοκλωστές», *Ημερολόγιο Λυκείου των Ελληνίδων για το έτος 2010*. Μικροσκοπική διερεύνηση – Μικροφωτογράφιση, Ελληνικό και αγγλικό κείμενο: Τ. Κουσουλού, Αθήνα.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Flecker, L. (2007), *A Practical Guide to Costume Mounting*, Oxford, Elsevier Ltd published in association with the Victoria & Albert Museum.
- Hatch, L.K. (1993), *Textile Science*, West Publishing Company, USA, 1993.
- Horie, C.V. (1987), *Materials for Conservation, Organic Consolidants, Adhesives and Coatings*, Butterworth Series in Conservation and Museology, London.
- Koch, P.A. (1963), *Microscopic and Chemical Testing of Textiles*, Chapman and Hall.

26 | Richards, A.F., Cropper, A.E., MirafTAB, M., Holmes, D.A. (2003), *Εισαγωγή στην κλωστοϋφαντουργία – Κλωστοϋφαντουργικές ίνες*, επιμέλεια και απόδοση στα ελληνικά, Βασιλειάδης Σ., Πέππας Θ., Αθήνα.

Τίμár-Balázsy, Á., Eastop, D. (1998), *Chemical Principles of Textile Conservation*, Butterworth-Heinemann, Oxford.

ΤΑΤΙΑΝΑ ΚΟΥΣΟΥΛΟΥ

Συντηρήτρια υφασμάτων αντικειμένων

Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων

και Νεωτέρων Μνημείων

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

tkousoulou@culture.gr